

Kulturhistorisk rapport

for systematisk udgravning af

SBM1667 Skovsgårde III

Urnegraven med den lille bronzepil synlig.

Blegind sogn, Hjlemslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.02. Sb.nr. 10.

Kampagne: 19-05-2020   KUAS nr. 20/04425

Systematisk udgravning af ca. 4.500 m² med spor fra yngre stenalder og bronzealderen i form af små, grøftbyggede huse, en opfyldt lavning, urnebegravelse og en lang grøft. Udgravningen blev foretaget i maj og juni 2020 med daglig leder Merethe Schifter Bagge.

Indhold

Abstract.....	3
Undersøgelsens forhistorie.....	4
Administrative data.....	5
Topografi, terræn og undergrund.....	5
Målesystem.....	6
Øvrige data.....	7
Udgravningsmetode.....	7
Undersøgelsens resultater.....	8
Stenalder.....	8
Små, grøftbyggede huse.....	8
Kulturlaget A325.....	11
Bronzealder.....	14
Urnegrav.....	16
Den lange grøft.....	19
Nyere tid.....	21
Sammenfatning.....	21
Fremtidigt arbejde på stedet.....	22
Litteratur.....	23
Konstruktionsbeskrivelser.....	24

Abstract

På den knap halve hektar blev der fundet spor fra den yngre stenalder i form af små, grøftbyggede værksteds-/kult?-huse fra senneolitikum, samt en større opfyldt lavning med materiale fra både enkeltgravskultur og senneolitikum. Materialet fra lavningen peger på at man har hugget flint i nærheden, hvor affaldet siden er kastet samlet i lavningen.

En enkelt skafttungespids skal opfattes som et løsfund fra enten Brommekultur eller Grubekeramisk kultur.

En urnebegravelse fra P. IV i bronzealderen rummede knoglerne fra en yngre, voksen mand, der havde fået sin ragekniv og lancetformede bronzepil med i graven. Ikke langt derfra blev der fundet en over 12 meter lang grøft, eller på hinanden liggende aflange gruber, med spor efter afbrændte lag i bunden. Anlægget blev dateret til P.V i bronzealderen.

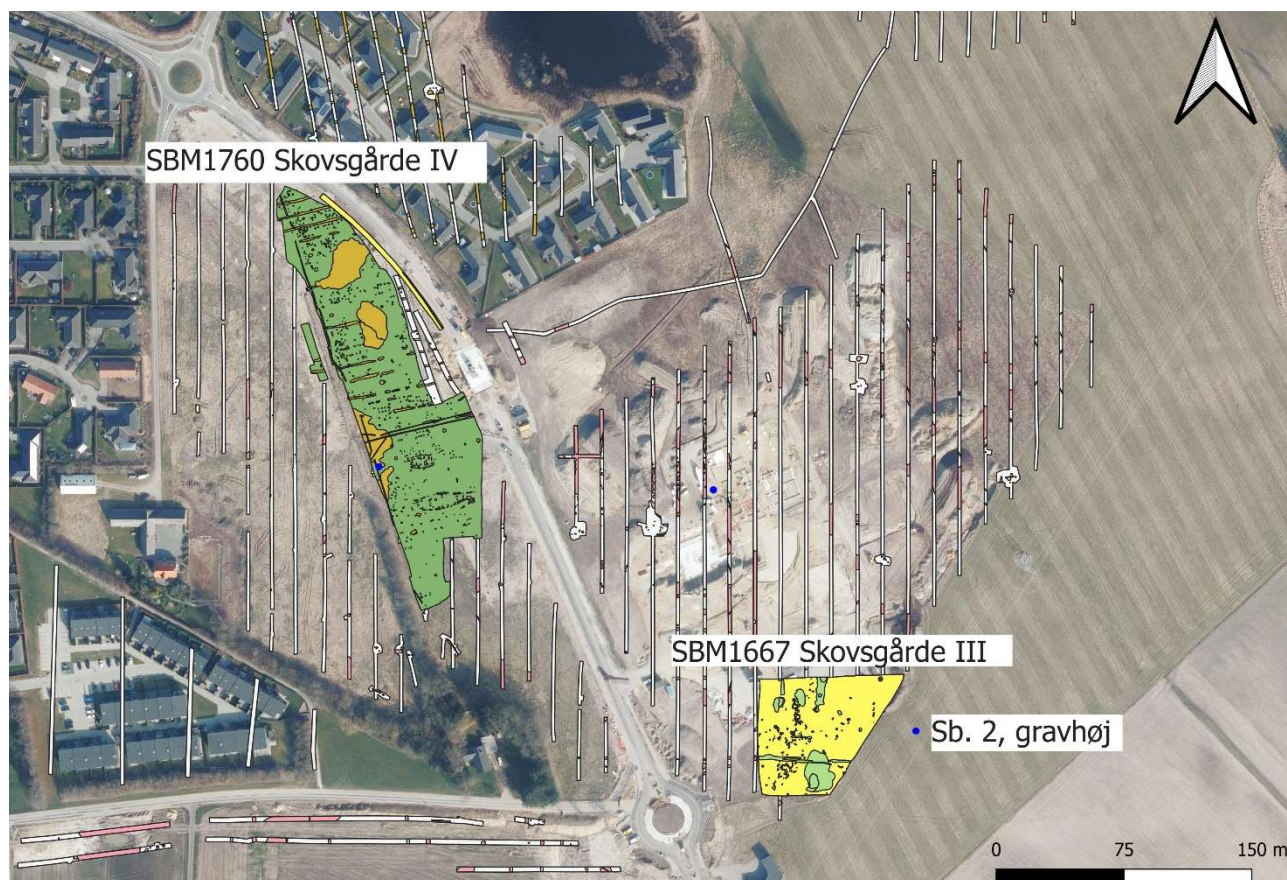
De forskellige anlæg, konstruktioner og kulturlag er dateret ud fra typologi og AMS-dateringer.

Undersøgelsens forhistorie

Den systematiske udgravning er baseret på en forundersøgelse (SBM1667 Skovsgårde III FU), som er foretaget i foråret 2020 forud for etablering af ny skole i Hørning. Der blev udpeget et areal på 4.562 m² til systematisk undersøgelse.

Syvogtyve meter mod øst fra den yderste grænse af det udpegede areal, udenfor byggefeltet, ligger en overpløjet gravhøj Sb.2. Højen er berejst i slutningen af 1800-tallet og der kendes intet til indholdet af den. En detektormand har fundet flere dele til et bronzealdersværd. Stykkerne lå forholdsvist samlet ca. 80 meter vest for gravhøjen, i netop det areal som er udgravet og beskrevet i denne rapport.

Flere nylige udgravningskampagner i området i forbindelse med ny skole, boldbaner, omlægning af Herredsvejen og nyt boligområde vest for Blegindvej gør, at vi nu har et bredt kendskab til oldtiden i det nærliggende område nord og vest for udgravningen (fig. 1). Forundersøgelsen til SBM1667 Skovsgårde III viste spredte spor i landskabet fra særligt neolitikum og en smule fra bronzealderen. En undersøgelse på den modsatte side af vejen, SBM1760 Skovsgårde IV afslørede bebyggelse fra slutningen af vikingetiden/tidlig middelalder samt enkelt neolitiske gruber.

Figur 1: Oversigt over området med alle udgravningskampagner vist. Den nærværende udgravning er det gule feltområde. Kortbaggrund: Ortofoto 2022 fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering.

Administrative data

Udgravningen blev foretaget på baggrund af § 26 stk. 2 i Museumsloven (2001).

Bygherre er Skanderborg Kommune. Skanderborg Fælled 1, 8660 Skanderborg

Kontaktperson: Ditte Hvidegaard Nielsen, Projektleder på "Ny Skole og Dagtilbud Hørning"

Undersøgelsen ligger på matriklen 7a.

Sagsgang:

2020:

25. april: Museum Skanderborg indsender budget og faglig argumentation til Slots- og Kulturstyrelsen til godkendelse.

4. maj: Slots- og Kulturstyrelsen godkender museets indsendte budget for den systematiske udgravning.

13. maj: Bygherre godkender budgettet for den systematiske udgravning

18. maj: Udgravningen starter op

29. maj: Der indsendes argumentation til SLKS omkring brug af midler fra posten *Uforudsete udgifter*.

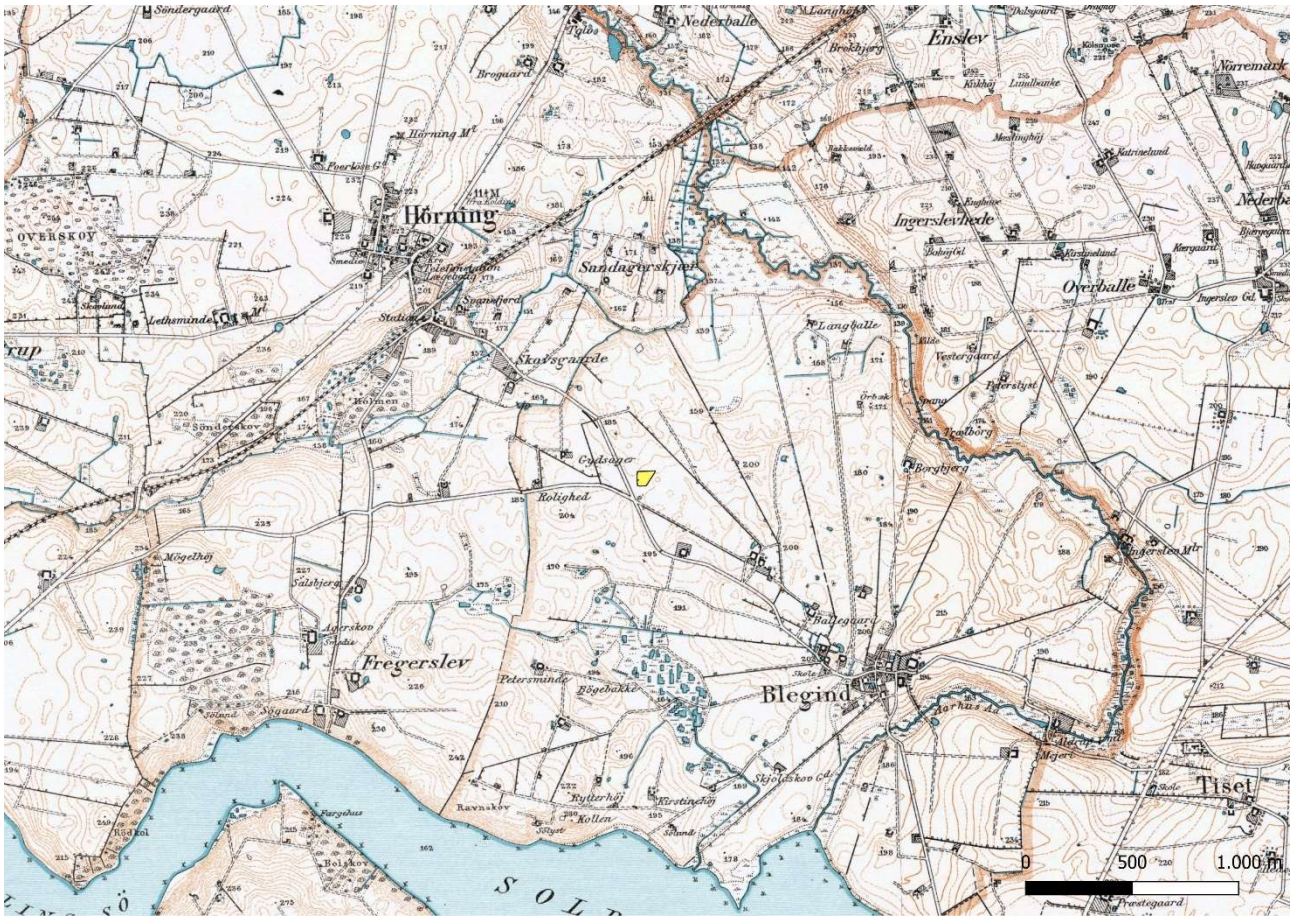
7. juni: SLKS godkender brug af posten uforudsete udgifter til felttimer.

12. juni: Udgravningen afsluttes.

Museum Skanderborg er ansvarlig for undersøgelsen og originaldokumentation, genstande og prøvemateriale opbevares for eftertiden på Museum Skanderborg. Dette kan fremvises ved forespørgsel.

Topografi, terræn og undergrund

Det udpegede areal ligger på det højeste punkt i det nærliggende område, omkring 60 meter over DNN. Overordnet set ligger lokaliteten i et bakket morænelandskab, hvor der er mange spor efter tidligere vådområder. Lokaliteten ligger stort set lige midt imellem Århus Å (ca. 1100m) og Stilling-Solbjerg sø (ca. 1800 m). Undergrunden er sandet, let gruset og muldtykkelsen svinger mellem 20 og 50 cm.

Figur 2: Topografien i en området består af et let bakket morænelandskab, tæt på både sø og å. Udgravningen er vist som et gult felt. Kortbaggrund: Lave maalebordsblade fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering

Målesystem

Alle anlæg blev opmålt med GPS, Leica Viva, i projektionen zone 32, Euref89. Data er efterfølgende digitaliseret via ArkDigi til gis-programmet Mapinfo. Da beretningen blev udført var museet gået over til gis-programmet Qgis, og derfor er alle tabeller kopieret til geopackage-filer, og det er disse der er de gældende opmålinger. Alle Mapinfo-tabeller skal ses som rådata.

I forbindelse med registrering af de to kulthuse, blev der udover gængs opmåling, ligeledes udført en fotogrammetrisk fladeregistrering allerede i forundersøgelsen. I den systematiske del blev der også udført fotogrammetri på urnegraven A290 og på profilen af den lange grøft, A118. Disse data blev behandlet af Casper Skaaning Andersen fra Arkæologisk IT på Moesgaard Museum.

Øvrige data

Undersøgelsen startede den 18. maj og sluttede den 12. juni 2020.

Undersøgelsen blev udført af følgende arkæologer (Cand. Mag.) fra Museum Skanderborg: Merethe Schifter Bagge (daglig leder), Anders Hagen Mørk og Louise Søndergaard. Detektorfører René Hansen hjalp med at afsøge under udgravningen.

Maskinkraften blev leveret af Ole Mikkelsen A/S, og ført af maskinfører Christian Hedegård. Gravmaskinen var på 25 tons, på bånd og med en to meter bred skovl. Maskinen var desuden GPS-styret og afsatte dermed selv det udvalgte felt.

Vejret var generelt ret tørt, men i slutningen af perioden fik feltet en del regn i løbet af en weekend, hvilket gjorde det sandede felt mere medgørligt. Ellers en del sol, ret blæsende og let skyet eller overskyet.

Der er anvendt følgende liste-numre:

- A203-A415 (dog enkelte tidligere numre fra FU er overført til SYS)
- K1-K3
- X77-X452
- F91-F515
- T12-T40

Udgravningsmetode

Da der forud for undersøgelsen var blevet fundet flere dele til et bronzealdersværd i pløjejorden over det nordvestlige hjørne af det udpegede felt, blev der afsøgt med metaldetektor for hvert skrab i pløjejorden. Gravmaskinen fjernede ca. 5-10 cm ad gangen, hvorefter der detekteres. Der blev ikke fundet yderligere dele til sværdet, ej heller andet metal af interesse.

De sarte "kulthuse" der blev fundet i forundersøgelsen var ikke dækket til med jord, men lå fremme blot med en presenning over sig. Disse blev afrenset med ske, så der blev fjernet mindst mulig kulturjord.

Der blev anvendt fotogrammetri på udvalgte anlæg i flade og profil, bl.a. urne og grøft, men øvrige anlæg blev målt op med GPS. Alle anlæg blev undersøgt og beskrevet.

I den store lavning, A325, blev der udgravet og tørsoldet nogle snit og felter på udvalgte områder. Selvom der var rigtig mange genstande i nogle pænt afgrænsede lag, så var der stadig meget der lå tilbage da udgravningen blev afsluttet. Dette valg blev taget ud fra en vurdering af, at de fund der kom fra lavningen var meget ensartet – primært flintaffald og skrabere, og kun ganske lidt daterende keramik eller karakteristiske flintredskaber blev

fundet. Der blev i stedet prioriteret at få jordprøver med hjem til en fyldig AMS-datering af lagene.

Undersøgelsens resultater

På de knap 4500 m² blev der fundet 183 anlæg, heraf 48 stolpehuller, 47 naturfænomener, 45 fyldskifter (heraf også stenspor), 21 gruber, 19 grøfter, 2 kulturlag og 1 grav. Dertil tre små grøftbyggede huse (K1-K3). De væsentligste anlæg daterer sig til enkeltgravskultur, senneolitikum og yngre bronzealder. Ud af de 351 fundnumre består hovedparten af flintgenstande (281), herefter jordprøver (32), keramik (30), trækul (4), kobberlegering (4), knogle (3) og sten (3).

Stenalder

Generelt blev der spredt over hele feltet under muldafrømningen og fladen kort før undergrunden fundet spredte spor efter stenaldermennesket i form af særligt afslag, men også enkelte skrabere og en æg fra en slebet økse (x447). Dette understreger også den oplevelse man havde under hele forundersøgelse med spredte aktivitetsspor fra stenalderen over et meget stort areal.

En skafttungespids, X117, som er 5,3 cm lang og med en største bredde på 2,4 cm, blev fundet i kanten af en stenfyldt grube, A362. Pilen har desværre ingen klare typologiske træk som gør, at der umiddelbart kan skelnes mellem de to mulige dateringer: brommekultur og grubekeramisk kultur. Gruben A362 er AMS-dateret til ældre bronzealder, så uanset hvilken datering pilen har, så er den ikke relateret til gruben.

Figur 3: Skafttungespidsen, X117, som blev fundet ved en stenfyldt grube fra ældre bronzealder.

Udover løsfund blev der også fundet små huse og kulturlag fra neolitikum på pladsen.

Små, grøftbyggede huse

Da al pløjegjorden blev trukket af, stod det klart, at moderne tiders pløjning har skubbet voldsomt meget rundt på jorden og dermed skjult istidslandskabets konturer. Konturerne må til gengæld have været synlige i oldtiden, da det var tydeligt at formerne på landskabet var

inddraget i den valgte placering af to små, grøftbyggede huse, K1 og K2. På en langstrakt, smal forhøjning lå de to huse tæt op ad hinanden og kun få meter herfra faldt terrænet ca. 0,3-0,5 m, både mod øst og vest. Særligt faldet mod øst, i retning mod højen (sb.2), virkede i felten ret stejl.

De to huse varierede i størrelse. Det sydligste hus, K1, var omkring 6 m² stort, mens det nordligste hus, K2, var lidt større, omkring 7,7 m². Begge var grøftbyggede og forholdsvis ensartede huse. Det sydligste hus var ringe nedgravet og derfor meget dårligere bevaret end dens nordlige nabo, som var dybere funderet og dermed rummede flere konstruktionsmæssige detaljer. Bl.a. kunne man se dybere nedgravninger i nogle af hjørnerne samt midt i hver grøft. Mod sydøst var der en indgang. Væggene var indtrukne mod syd og nord, mens de to sidste vægge var nogenlunde lige. Særligt i den nordøstlige del lå der en del sten i grøften, og derudover blev der fundet flintafslag, to knusesten, lidt ildskørnet flint, et par flintknuder samt to små sideskår med grov magring af knust granit. Ved muldafrømning blev der fundet en flad, helt rektangulær sten (44 x 20 x 11cm). Stenen kan muligvis have haft en funktion i huset, evt. som dørtrin. Desværre lå stenen ikke *in situ*, da den var blevet trukket et stykke af maskinen.

De to huse dateres ud fra AMS-dateringer og stratigrafi til den ældre del af senneolitikum (K1 muligvis ældre end det), hvilket understøttes af de fundne genstande. Deres forbindelse og respekt for indbyrdes nedgravninger gør dog, at vi må antage nogenlunde samtidighed for de to konstruktioner

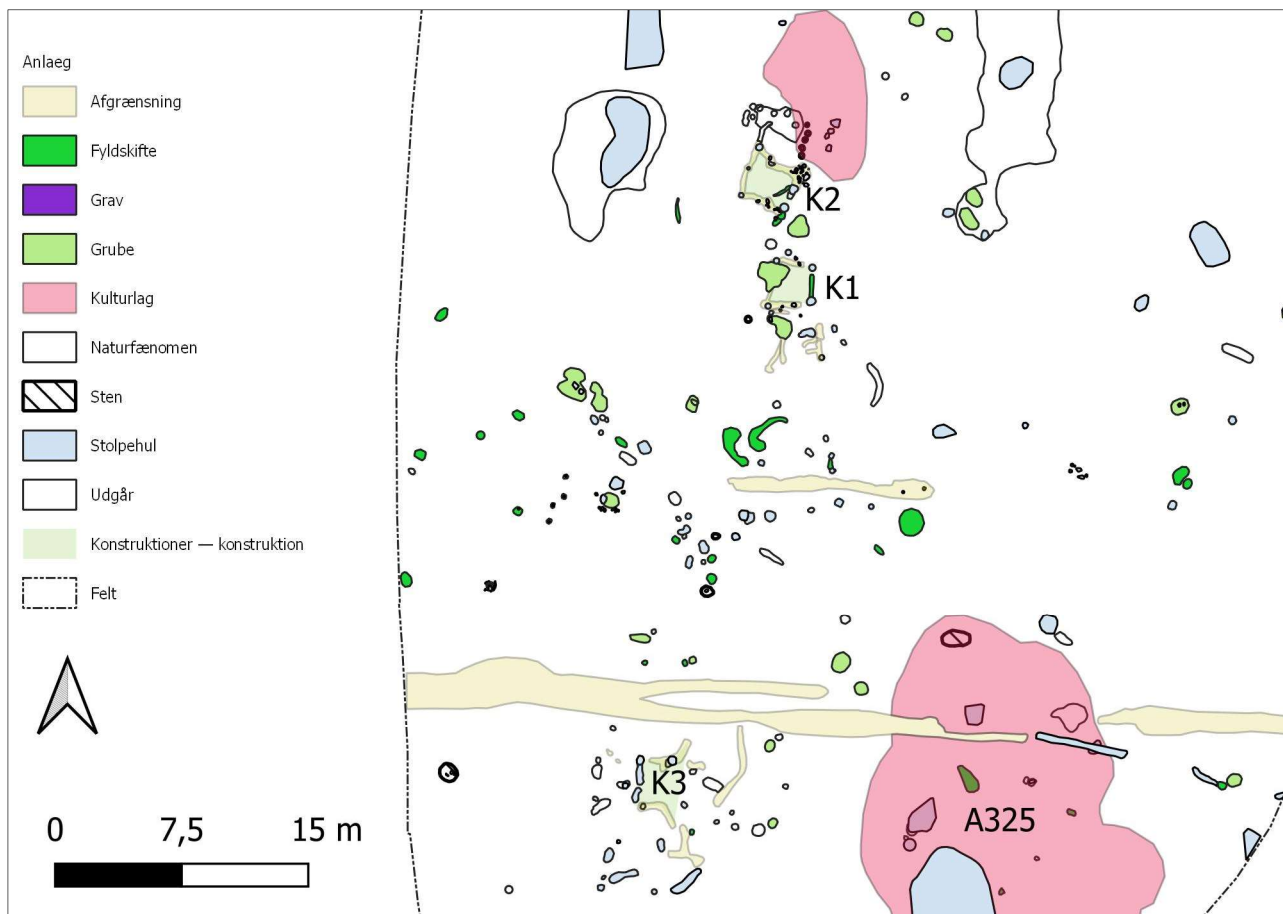
Længere mod syd lå endnu et muligt lille hus eller hegnsbygning, K3, på omkring 8 m². Denne har en bred åbning mod øst og er ellers lukket mod nord, vest og syd med nedgravede grøfte med fordybninger til stolper. Der blev fundet ganske få flintafslag i grøfterne, og en datering kunne ud fra de øvrige små huse være senneolitikum.

Der kan være tale om små arbejdshytter, hvor der eksempelvis er fundet flinthugning sted. Dette skal ses i relation til kulturlaget A325, som er en opfyldt lavning med flintkoncentrationer fra både enkeltgravskultur og senneolitikum. Koncentrationerne kunne tyde på, at det er sket en oprydning fra et flinthuggerområde, hvor man eksempelvis kunne forestille sig, at man har samlet sit læderskind med alt det sylespidse flintaffald, og kastet det væk til et sted hvor man ellers ikke færdes. Det ser dog ud til at de største flintkoncentrationer er deponeret allerede i enkeltgravskulturen (se næste afsnit), og er dermed ældre end de små huse

En anden tolkning kunne lyde på en mere rituel funktion, som muligvis kunne ses i sammenhæng med gravhøjen, sb.2. Sådanne lignende huse er tidligere set i bl.a. Herrup (Fabricius & Becker, 1996) ved Ringkøbing, men disse har en noget ældre datering end bygningerne i Skovsgårde. Det anses derfor for mest sandsynligt, at der er tale om en mere verdslig funktion.

Figur 4: Øverst til venstre. Den rektangulære spaltede/tilhuggede sten. Øverst til højre: Huset K2 efter profilsnitning. Nederst: Det bedst bevarede grøftbyggede hus, K2. Her set fra NV.

Figur 5: Digitaliseret plan med markering af de tre småhuses placering og kulturlaget A325.

Kulturlaget A325

På den sydlige del af arealet lå der et opfyldt lavningsområde på ca. 256 m². Da muldjorden blev afrømmet blev der i første omgang kun målt en mindre del ind, da den yderste kant var så lys, at den ikke kunne ses før vi begyndte at snitte i lagene. Kulturlaget er ikke totaludgravet grundet budgettets begrænsning, men der er udført en del snit og halve m²-felter, hvoraf udvalgte lag er tørsoldet på stedet. Kulturlagets hovedaktivitetsområde lå i den vestlige del, mens afgrænsningerne mod nord og øst er forholdsvis diffuse og fundtomme i overfladen. Små spadestik ned i fyldet i de fundtomme områder viste en ringe dybde og et ganske sterilt opfyld.

Ved snit 1 ses det dybeste område, hvor der findes op til 56 cm dybe lag der bliver kontinuerligt lavere mod kanterne. I snit 1 er der i det dybeste og ældste lag (4) fundet et skår, X407, med cardium-indtryk, der dateres til enkeltgravskultur. Herover findes yngre lag som er AMS-dateret til senneolitikum (i alt otte AMS-prøver herfra).

Lidt længere mod nord er der udlagt to andre længere snit: snit 2 og 4, hvori der også er fundet to ornamenterede skår, X411 og X414, fra EKG – tandstok og cardium-dekorerede sideskår. Her er der udført i alt seks AMS-dateringer, som alle peger på enkeltgravskultur

(EGK). I dette område er kulturlaget mellem 32-40 cm på de dybeste steder. Ved snit 2, 4 og 7 ses nogle ret afgrænsede flintkoncentrationer, som rummede en hel del flint i form af afslag, skrabere og knuder.

I snit 1 blev der fundet 127 afslag, fire skrabere og to knuder. Langt hovedparten af materialet lå i bundlaget (4), som kan typologisk dateres til EGK.

I snit 2 blev der fundet 101 afslag, syv skrabere og otte knuder.

I snit 3 blev der fundet 26 afslag og én knude.

I snit 4 blev der fundet 578 afslag, 31 skrabere, 25 knuder, et stykke med gloss, en flække, to stykker med retouche, to blokke, et knudestensfragment.

I snit 7 blev der fundet 240 afslag, fire knuder, 5 skrabere og ét stykke med retouche.

I snit 8 blev der fundet 17 afslag og en skraber.

Ved flintkoncentrationen som i feltet blev kaldt A327, og som ligger der hvor snit 2 krydser snit 7, er der indsamlet 1524 afslag, 67 skrabere, 21 knuder, et stykke med retouche og et bor.

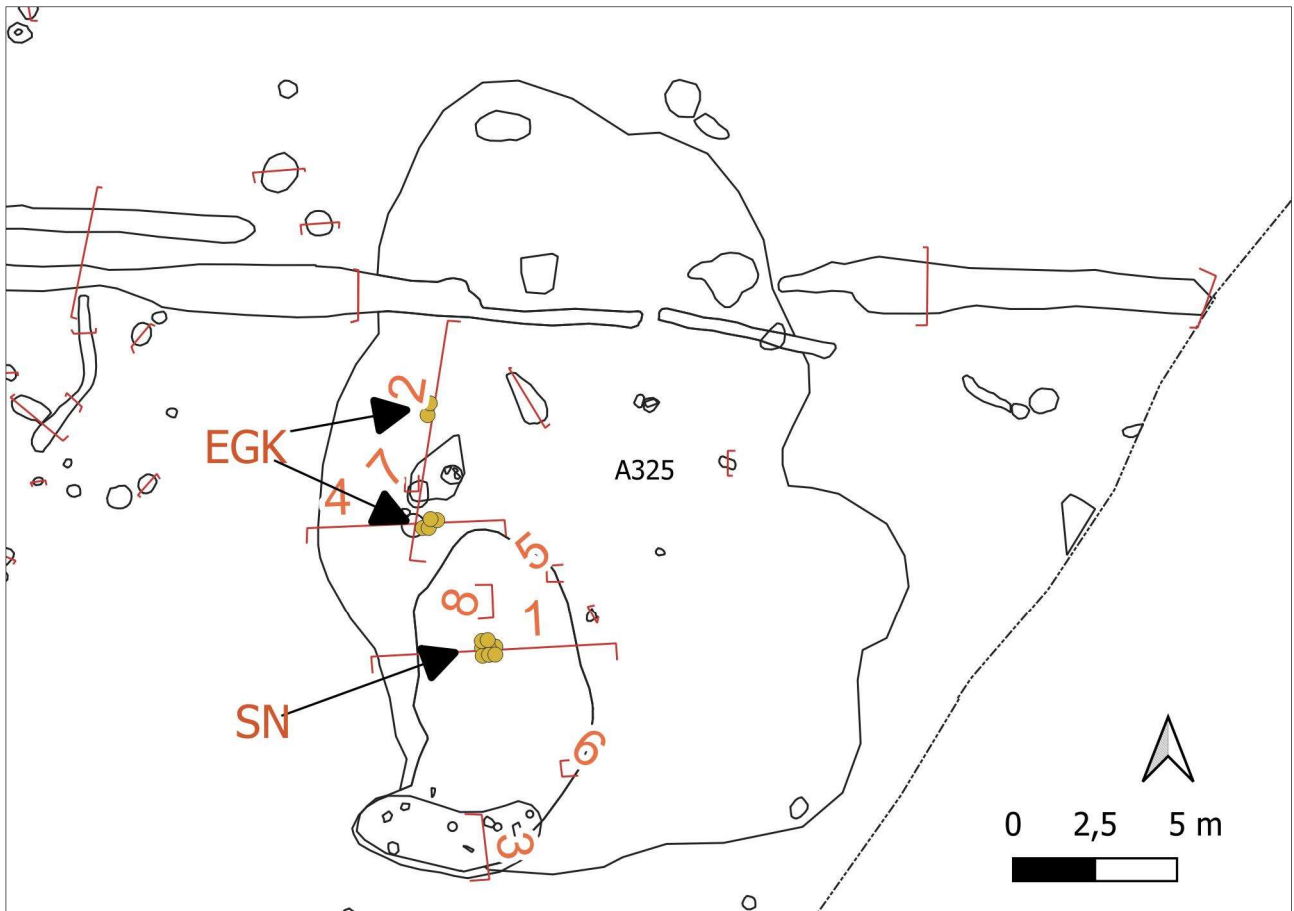
En fladehugget pil, X116, er skovlet frem, og hører muligvis til lag 10 eller 11 i snit 2, men dens nøjagtige relation kendes ikke.

Det er tydeligt, at den primære del af flintaffaldet og skraberne ligger i den nordlige del af området, i det som er AMS-dateret til EGK. Særligt ved det der blev kaldt A327 kunne det se ud som om man har samlet sit flintaffald i et skind, og båret det ned til vådområdet for at kaste det væk.

I forundersøgelsen blev der fundet en økseslibesten i det stenfyldte område hvor snit 3 er placeret, men ellers er der udover den store mængde flint kun fundet nogle få skår – primært sideskår – af neolitisk karakter.

Kulturjorden i lavningen er resultatet af to perioders udsmid. Den første udsmidsfase sker i løbet af enkeltgravskulturen, og denne fase findes i hele det fundholdige område. Udsmidet består primært af afslag, knuder og skrabere. Skraberne er oftest yderst kluntet udført, og er fremstillet på frostsprængninger såvel som afslag/skiver. Der ses et par større ophobninger af flint, hvor der næsten ikke er andet fyld imellem flinten. Økseslibestenen antyder sammen med det øvrige flintaffald, at der har været gang i økseproduktion. Hvorfor der er så mange skrabere er uvist, men en slidsporsanalyse vil evt. kunne give flere svar.

Den anden fase findes formentlig kun på det dybeste og mørkere område i lavningens sydvest-del, og stammer fra senneolitikum. Der findes kun ganske lidt flint i de AMS-daterede lag 1, 2 og 7 i snit 1. Lidt længere væk i snit 2's enten lag 10 eller 11 blev der fundet en fladehugget pilespid i et område der ellers er AMS-dateret til EGK. Pilen må formodes at være trukket ned af et dyr, eller også er der et tyndt senneolitisk lag henover enkeltgravlagene også her omkring snit 2.

Figur 6: Lavningen med kulturlaget A325 og de tilhørende snit med snitnumre. Dertil ses de steder hvor der findes AMS-dateringer (beige cirkler), samt deres overordnede datering.

Slutteligt skal nævnes at der i lag 2, 3 og 7 blev fundet store mængder (hundredevis) af forkullet korn og frø, herunder bl.a. byg, nøgen byg, emmer/spelt, enkokn/emmer, brødhvede/durumhvede og snerlepileurt.

Figur 7: De ornamenterede skår fra kulturlaget. Fra venstre mod højre: X407, X411 og X414

Figur 8: Den fladehuggede pilespids, X116, med skafttunge.

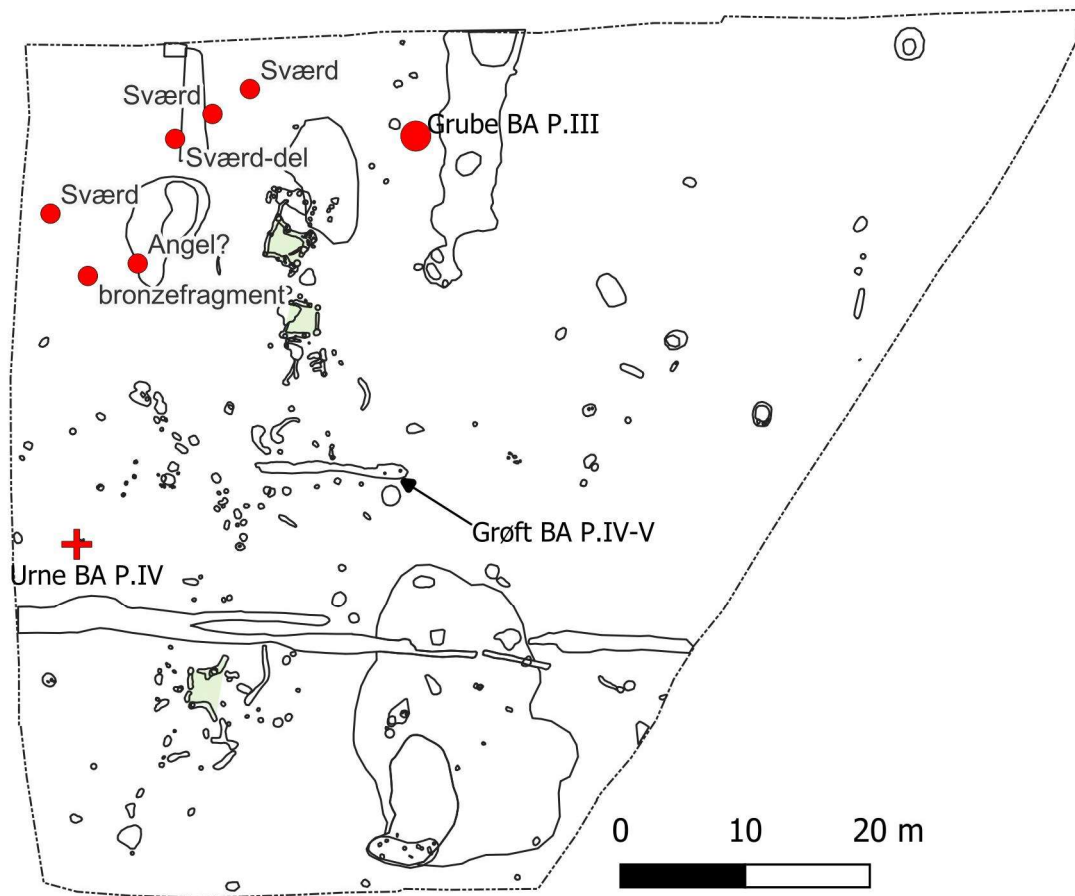

Figur 9: Flintkoncentrationen kaldet A327, som lå i kulturlaget A325, ses her i front. Bagved ses Anders, der er gået i gang med at grave et snit i den mørkere del af kulturlaget. Set fra NV.

Bronzealder

Før undersøgelsen blev sat i gang var museet bekendt med nogle detektorfund af sværddele (evt. dolk) fra ældre bronzealder. Fragmenterne, af hvad der formodes at være fra samme sværd, blev fundet i den nordvestlige del af det nu udgravede område. Under muldafrømningen blev der skrabet tynde lag af med gravemaskinen, hvorefter der blev afsøgt med metaldetektor for flere sværd-dele. Der fremkom dog intet relevant ved afsøgningen. Under pløjemulden i sværd-området fremkom der dog heller ingen væsentlig anlæg, og slet ikke noget som kunne dateres til ældre bronzealder. Udover sværdfragmenterne, så er der kun et enkelt anlæg, som ved hjælp af en AMS-datering kan placeres i ældre bronzealder. Der er tale om en lille, cirkulær, stenfyldt grube, A362, som

ligger ca. 15-20 meter øst for sværd-delene. Gruben er grundigt undersøgt, da der i overfladen blev fundet en skafttungespids (enten Brommekultur eller grubekeramisk kultur).

Figur 10: Feltet med de anlæg der med sikkerhed kan relateres til bronzealderen samt de steder hvor der er fundet dele af et bronzealdersværd.

A362 var 103 cm i diameter og var gravet 34 cm ned i undergrunden. Gruben var tætpakket med sten (fortrinsvis granitsten, heraf mange skarpkantede) på op til 20 cm's tværmål. Flere af stenene var krakelerede, men tilsyneladende ikke varmepåvirkede eller sodede. Ligeledes var fylden også meget forskellig fra kogegrubefyld. I fylden var der enkelte trækulsnister. En jordprøve viste kun ganske småt med trækul, og i gruben blev der ellers kun fundet seks afslag, trods tørsoldning af fyldet. Da der var fundet en skafttungespids i toppen af anlægget, blev der udført én AMS-datering:

AAR33659 (trækul): 3013+-27, 1315BC (72.9%) 1192BC

Figur 11: Den stenfyldte grube, A362, som er AMS-dateret til BA PIII, ses her i fladen og i snit.

Urnegrav

Lidt senere i bronzealderen, formentlig i P. IV sker der noget nyt på pladsen. En urne sættes i jorden og en langstrakt grube/grøft graves ned i et øst-vest-vendt forløb 15 meter nordøst for graven.

Urnen, A290, var sat ned i et lille stenbygget rum (ca. 26 x 26 cm) af kløvede granitsten, som lige nøjagtigt passede til urnens størrelse. Der har formodentlig også været en dæksten henover (se fig. 12 tv). Den omtrent cirkulære nedgravning til det stenbyggede rum var gravet 28 cm ned i undergrunden (ifølge snittet, som lå lidt yderligt; så formodentlig lidt dybere end det) og var 47 cm bredt.

Figur 12: Urnen A290 set fra oven før (niv.1) og efter (niv.2) dækstenen blev fjernet.

Fylden omkring stenrummet bestod af mørkt brungråt let humøst, groft, let gruset sand, som var tydeligt afgrænset fra undergrunden. I selve undergrunden var der tætpakket med små og ret store sten, som mange steder gik ind i fylDET. Så da man i tidernes morgen gravede hullet til urnen, må man have kæmpet med at få gravet sig ned gennem denne stenmængde (se eks. F164-168).

Figur 13: Detailbillede af overfladen af urnen efter afrensning. En bronzepilespids, X109, lå fladt i toppen, og ved siden af ses enden af en ragekniv, X110, som var stukket omtrent lodret ned i de brændte knogler. I midten af urnen lå der et knust låg, X189, og urnens, X190, kant kunne bedst ses i den ene side.

Figur 14: Tv.: Urnen set i profil. Karrets bevaringsgrad var ringe. Skærvkanterne smuldrede og der var mange revner i karret, som da heller ikke kunne sættes sammen efter vask. Øverst th.: Pilespidsen, X109 og ragekniven, X110, efter konservering. Nederst th.: Det sammensatte låg, X189.

I toppen af urnen lå et knust låg, X189 (fig. 13 og 14). Den ene halvdel af låget (tre større skår) lå lidt længere nede og ses i niv. 2, mens den øvrige del lå tæt på overfladen. Låget er rundt med konveks overflade og en diameter på 13,5 cm. Kanten er forholdsvis tynd, mens skærvtykkelsen ret hurtigt forøges indad mod karrets midte. Skærven er med mørk grå kerne, omgivet af lys brune nuancer, og til sidst en mørk gråbrun overflade. Magringen består af lidt knust granit og sandkorn.

Selve urnen, X190 (fig. 14), henligger i mange skår på i alt 2.676g. Enkelte bundskår og sideskår er limet sammen, men indtrykket af urnen fås bedst vha. fotos fra felten. Fra A290's feltbeskrivelse er karret målt således: Bevaret højde: 20-21cm. Bug diameter: 22-23 cm. Desuden beskrevet som et treleddet kar, men det er dog en mulighed at karret er to-leddet i stedet. Bunddiameter: 14,5 cm. Der er kun fundet 1 randskår fra selve urnen. Randen er tynd, lige og med let affladet randmunding. Den øverste del af karret har afglattet yderside og er her forholdsvis tyndvægget, mens den nederste del af karret er beklasket og tykvægget. Tykkelsen tiltager desuden ned mod bunden. Selve bunden har en afrundet kant op mod bugen. Ydersiden af karret er grå, mens indersiden er rød. En del af indersidens flade er skallet af. Magringen er forholdsvis grov og består af bl.a. knust granit og sandkorn.

I toppen af knoglefyldet i urnen var der placeret en lancetformet bronzepilespids, X109 (fig. 13 og 14). Der er knækket et lille stykke af både oddens og tangens spids, men pilen fremstår ellers rimelig intakt. På den ene side er odden hævet mod midten, mens den på den anden side er flad. Odden er min. 38,5mm lang (det vurderes at ca. 5 mm er knækket af). Selve tangen er massiv og måler 20 mm. Pilen er dermed min. 58,5 mm lang. Bladets bredeste del måler 10,1 mm.

Lige ved siden af pilen var der stukket en ragekniv, X110, omtrent lodret ned i de brændte knogler. Der er tale om en enægget ragekniv med ret ryg og trekantet blad. Selve grebet er et dobbelt bagudbøjet spiralgreb, og der hvor man ville forvente en lille spiral som afslutning, er stykket desværre knækket. Type XI B 3b (Baudou 1960). 83,7mm lang. Bladets bredeste del: 16,8mm. Ornamentikken er meget svag og ses som en meget tynd streg langs bladets ryg og på spiralgrebet. Kan svagt anes med det blotte øje, men tydeligst under mikroskop.

Knoglerne er analyseret af Jakob Kveiborg med følgende resultat (kun let redigeret tekst i forhold til rapport):

" Vægt: 2455 g. Volumen: ca. 2900 ml. Største kraniefragment: 6½ x 4 cm, største rørbensfragment: 7½ x 2 cm.

Knoglerne fremstår homogent, lyse, gråhvide. Lang hovedparten af fragmenter er gennemfarvede, og mange af rørbensfragmenterne udviser kurvelinære transversale frakturer og deformation, ligesom de bevarede tænder har bortsprængte tandkroner. Samlet set vidner dette om et velnæret bål med høje temperaturer. Med forbehold: 700-900 °C

Der er tale om store dele af mindst 1 individ. Der er identificeret en stor mængde kraniefragmenter, heriblandt dele af tindingeben (temporale), pandeben (frontale), kindben (zygomaticum) og overkæbe (maxilla). Hertil kommer enkelte fragmenter af underkæben (mandibula) samt en håndfuld tandrødder. Der er kun identificeret enkelte fragmenter af rygghirvler og ribben, heriblandt 2. halshvirvel (axis). Blandt de mange bevarede rørbensfragmenter har kun en enkelt ledende kunnet placeres med sikkerhed. Det drejer sig

om et proximalt fragment af et albueben (ulna). Hertil kommer 25-30 finger/tåknogler (metapodia + phalanges) og enkelte hånd-/fodrodsknogler (ossa carpi/tarsi). Desværre er knoglerne hårdt medtagne af ligbrændingen, og kun få fragmenter har kunnet benyttes til en alders- og kønsbedømmelse. Både tå-/fingerknoglernes distale samt albuebenets proximale epifyser er færdigdannede. Dette indikerer, at der er tale om en stor teenager eller et voksent individ. Blandt kraniefragmenterne er der desuden en del fragmenter med åbne suturer (kraniesømme) samt enkelte med delvist lukkede suturer. Dette peger mod, at gravlagte var et yngre, voksent individ. Kraniesømmene begynder generelt set at lukke sig omkring 20-25 års-alderen, og vil som oftest være helt forsvundet hos meget gamle individer (+60-70 år). Der er blandt knoglerne fundet enkelte fragmenter, som kan benyttes som udgangspunkt for en kønsbedømmelse. Det drejer sig om processus mastoideus ossis temporalis, og dens axis på 2. halshvirvel. Begge dele er forholdsvis kraftige. Den transversale diameter på dens axis er 9,8 mm. Med lidt forsigtighed, er der tale om en mand. Der synes samlet set tale om en yngre voksen person, muligvis en mand. Der er ikke fundet genstande eller knogler fra dyr blandt gravlagtes knogler."

Urnegraven synes således med al sandsynlighed at rumme en yngre, voksen person, som både ud fra gravgaverne og til dels knoglematerialet må have været en mand. Røgekniven kan dateres til periode IV (1100-900 f.Kr), og er således den tidsbestemmende faktor for graven. Små, lancetformede pilespidser er sjældent forekommende i Danmark, men når den endelig forekommer er det oftest i sammenhæng med toiletgrej, som jo også er tilfældet her. Henrik Thrane (1975, s. 62) foreslår også, at pile på dette tidspunkt af historien skal ses som en del af jagten, og ikke som et våben.

Den lange grøft

En øst-vest-gående, 12,4 m lang og 0,5-1,2 m bred grøft, A118, ligger omtrent midt på lokaliteten (se fig. 10). Anlægget er gravet ned til 0,7 m ned i undergrunden. I profilen af den lange grøft er det ikke muligt at afgøre om der er tale om flere på hinanden følgende hændelser. I overfladen ser det dog ud til at der godt kunne være tale om flere nedgravninger lagt i forlængelse af hinanden (se fig.15) Tre til fire steder på bunden af grøften ses et mørkere, trækulsholdigt fyldskifte, som et resultat af afbrænding. Der er dog ingen steder tydelig rødfarvning af undergrunden, som man ville have forventet om der var tale om direkte ild på fladen. Mod vest er undergrunden ret rødfarvet, men her er tale om massive okkerudfældninger. I hele grøften er der sammenlagt fundet 16 afslag samt en flintknold med afspaltningsspor. Der blev taget fem jordprøver, X77-81, fra forskellige trækulslag og nogle af de mørkere lag i anlægget. Den kursoriske gennemgang af makrofossiler viste, at der var lidt eller større mængder trækul i prøverne, og i den ene blev der også fundet knoglefragmenter. Intet af det er nærmere undersøgt, men der blev udtaget tre prøver til AMS-datering:

AAR 33650 (trækul): 2803+-29, 1018BC (89.3%) 896BC

AAR 33651 (trækul): 2746+-33, 937BC (88.0%) 812BC

AAR 33652 (trækul): 2736+-37, 936BC (89.9%) 808BC

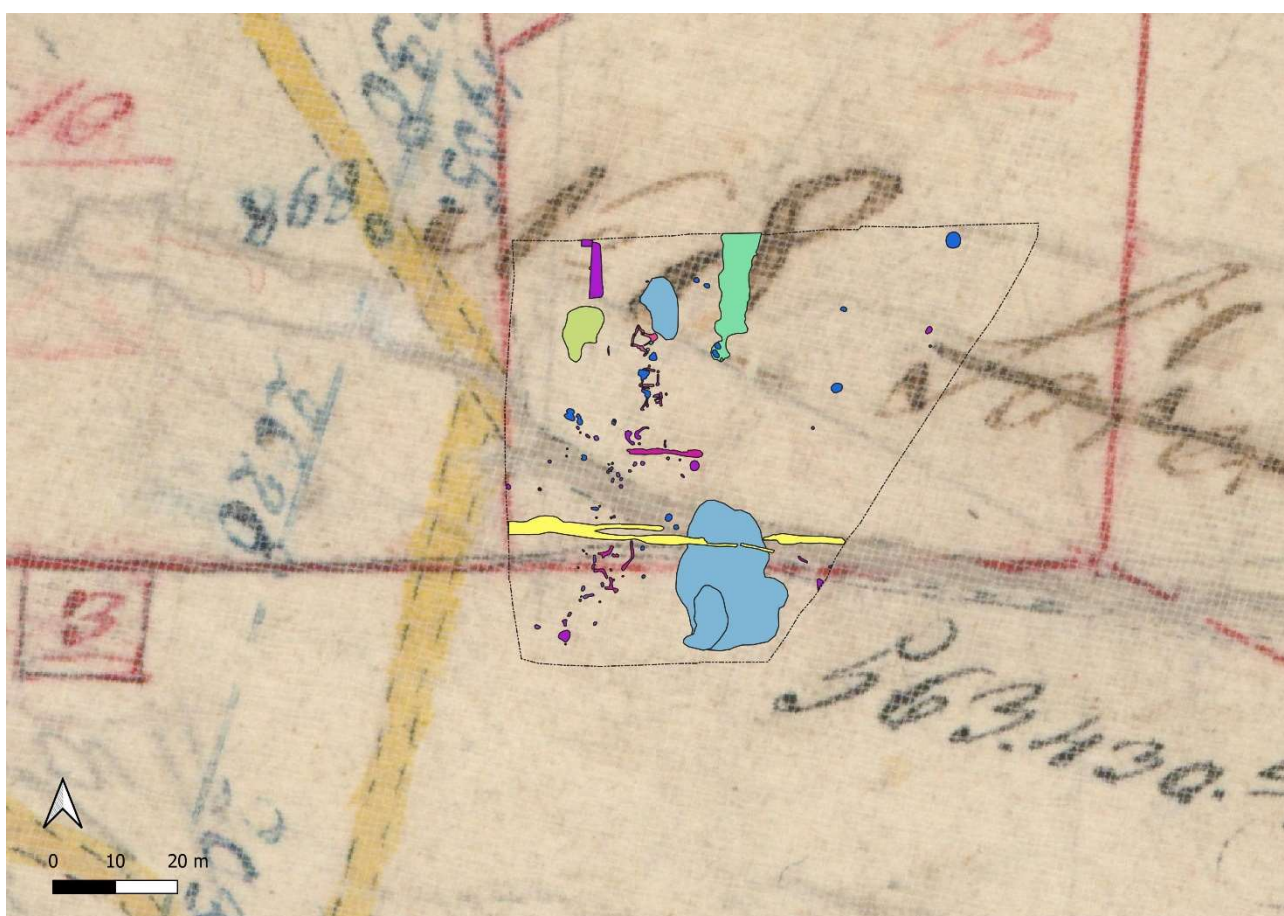
Træets egenalder er ukendt, men vi må forvente at prøverne er en smule ældre end selve begivenheden. Derfor er det mest sandsynligt, at grøften er anvendt i P.V, og derved en smule yngre end urnegravlæggelsen.

Figur 15: Øverst til venstre: Grøften set i fladen. Her er der flere tegn på at der er tale om flere sammenhængende gruber. Øverst til højre: Anders er i gang med at fotodokumentere den østligste del af grøften, hvor der optræder rødlige lag. Nederst: Den lange profil af grøften A118. Skabt vha. af fotogrammetri.

Nyere tid

Igennem feltet fra vest mod øst ses en nyere tids afgrænsning, A321, A338 og A340. Der er udlagt fire tværsnit igennem anlæggene. I fladen veksler forløbet imellem én bred eller to afgrænsede grøfter (se fig.16). I de to registrerede snit ses to separate grøfter, hvor der ved den ene ses et sammenhængende forløb i fladen. I begge snit ses to fordybninger, og der blev i felten spekuleret i, om det kunne stamme fra et gammelt vejforløb. Bredden mellem grøfterne er dog for varieret (1-2 m), og der er formodentlig nærmere tale om nogle skelgrøfter, evt. til et jorddige. På original 1 kortet ses et matrikelskel at følge den samme retning som de grøfter vi fandt i undersøgelsen, der er dog også et muligt vejforløb nord for, men som dog er i en lidt mere buet vinkel. Det anses for sandsynligt at der er tale om et gammelt skel, som er gravet op i flere omgange.

Figur 16: Original 1 kort som baggrund. Den nyere grøft er vist med gult. Anlæg uden kulturhistorisk relevans er her sorteret fra.

Sammenfatning

Der har fundet aktiviteter sted gennem en lang periode af oldtiden på lokaliteten, men alle spor er af lidt spredt karakter. Det ældste spor kunne således være skafttungespidsen, som

enten daterer sig til Brommekulturen eller grubekeramisk kultur. Uanset hvilken datering den har, så er den det første registrerede eksemplar af sin slags i museets ansvarsområde.

Sporene fra yngre stenalder bevæger sig omkring enkeltgravskultur og senneolitikum, hvor opfyldet i lavningen stammer fra begge perioder, synes de små grøftbyggede huse at være fra senneolitikum. Det er uvist hvad husene har været anvendt til, men de kan muligvis ses som en form for værkstedshuse, hvis ikke de er kulthuse.

Fra den ældre bronzealder kendes til fragmenter af et sværd, som er fundet med metaldetektor langt tidligere end udgravningen fandt sted, men stadig indenfor feltgrænsen og dermed af væsentlighed for den samlede tolkning. Af klart daterede fund, kan kun én grube dateres til P.III, ellers stammer urnegraven og den lange grøft fra P. IV og V. Så der er umiddelbart ingen klar kontinuitet på pladsen, og der kunne heller ikke knyttes et anlæg (grav) til det fragmenterede sværd. Der kan dog stadig være en form for fælles hukommelse for området, da der jo ligger en overpløjet gravhøj, sb. 2, lige øst for feltet, og det kan dermed tænkes at flere af anlæggene på pladsen skal knyttes til rituelle aktiviteter og gravlæggelser gennem flere århundreder.

Fremtidigt arbejde på stedet

Området er nu frigivet til etablering af skole.

Vedr. evt. fremtidigt jordarbejde på arealerne syd og sydøst for det nyligt udgravede areal; her forventes at være spor efter både gravplads (samt overpløjet gravhøj, sb. 2) og bebyggelse fra yngre stenalder og bronzealder.

Figur 17: Det frigivne område i forbindelse med nærværende rapport, er markeret med grøn stiplede linje med et ortofoto fra 2022. Kortbaggrund: Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering

Skanderborg Museum d. 04-12-2023

Cand. Mag. Merethe Schifter Bagge

Litteratur:

Baudou, E. 1960: *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Stockholm. Acta Universitatis Stockholmiensis.

Fabricius, K. & C.J. Becker (1996). *Stendyngegrave og Kulthuse. Studier over Tragtbægerkulturen i Nord-og Vestjylland*. København.

Thrane, H. 1975: *Europæiske forbindelser*. Bidrag til studiet af fremmede forbindelse i Danmarks yngre bronzealder (periode IV-V). Nationalmuseet. København 1975.

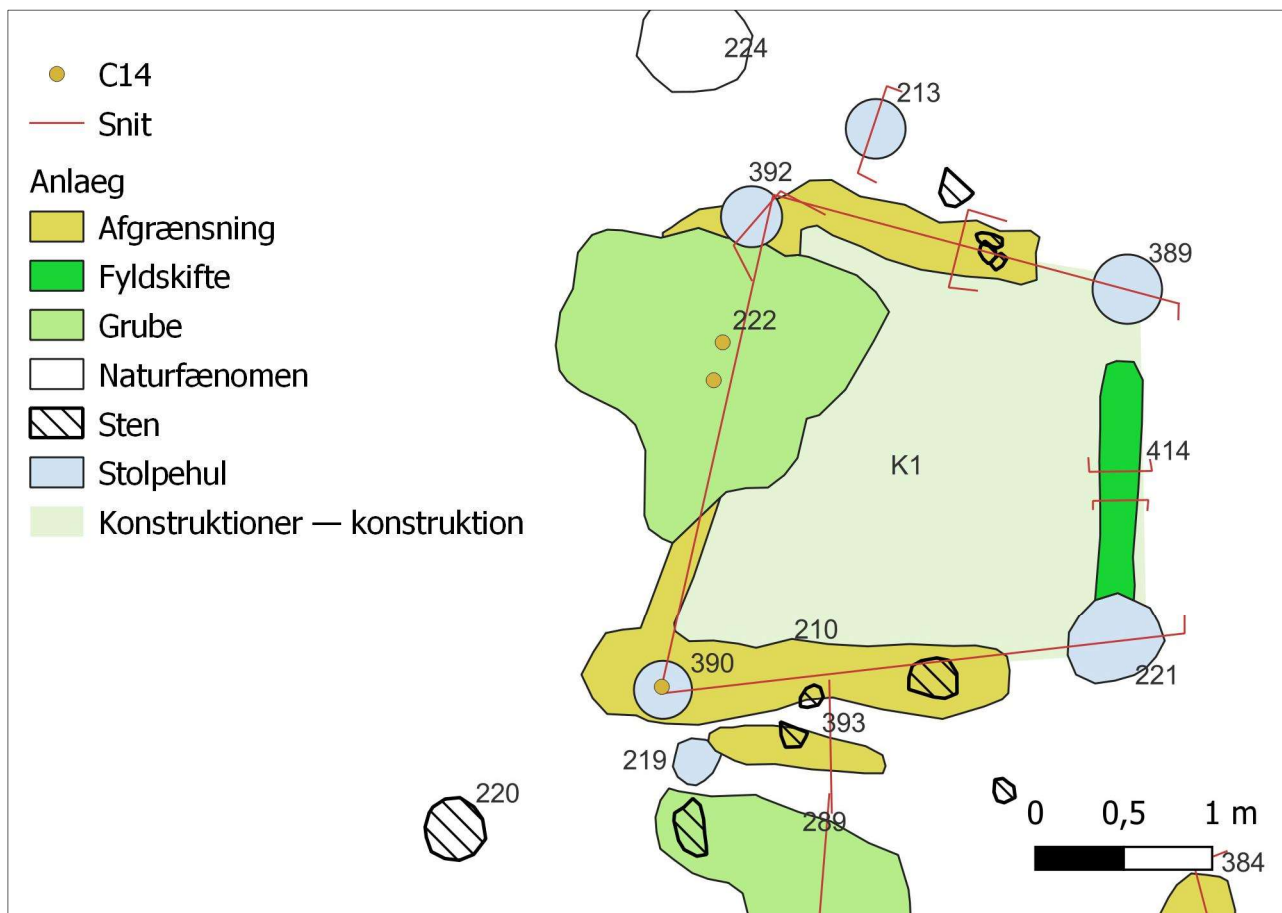
Konstruktionsbeskrivelser

K1:

Feltbeskrivelse:

Lille bygning beliggende på toppen af en lille sandet højning. Terrænet skråner noget mod øst. Strukturen sås tydeligt i fladen som mørke, væggrøftlige aftegninger (A210). Der er ad flere omgange rensset op i fladen, så der var efterhånden ikke meget bevaret i snit. På intet tidspunkt har der kunnet observeres stolpehuller/-spor i grøften i hverken flade eller snit. Hjørnestolper er dybere funderet end grøften.

Inde i den bortgravede undergrund i K1 blev der fundet lidt flint og et enkelt lille stykke groftmagret keramik i dyregange. Der sås sten i grøften i både nord- og sydsiden - i begge sider omtrent 1m fra vestvæggen. Alt er tømt.

Figur 18: Digitaliseret plan over K1.

Beskrivelse: Trapez-formet bygning med fire hjørnestolper samt grøftbyggede vægge mod mindst tre af siderne. Øst-vest-orienteret.

Størrelse: Ca. 6 m². Afstanden mellem hjørnestolperne fra vest mod øst; 2,1 og 2,6 m. Afstanden mellem hjørnestolperne fra nord mod syd; 2,7 og 2 m.

Hjørnestolper: A221, A389, A390 og A392. Alle stolper er forholdsvis cirkulære i fladen og i profil er de med let afrundet bund. Bredden: 30-50 cm, Dybde: 14-30 cm. Fylden i stolperne er sand og ses i nuancerne meget lyst grågult eller meget lyst gulbrunt. Tydeligheden af afgrænsningen svinger mellem diffus og klar. Der er taget en jordprøve fra A390, X90, og i A221 og A392 er der fundet lidt flintaffald.

Væggrøft: A210 ses at være i hele den vestlige del af bygningen, dog med et slip til de to østlige hjørnestolper. Den overlejres desuden af en mindre grube, A222. Grøften er mellem 24 og 50 cm bred, og ca. 10-15 cm gravet ned i undergrunden. Fylden består af mørkt brunt sand som er stærkt forstyrret af dyregange. I den nordlige og sydlige grøft var der flere sten, og spredt i fylden var der 24 flintafslag, en irregulær blok og et stykke med retouche. Mod øst ses en mulig afgrænsning, A414, som kan være en meget diffus rest fra en væggrøft.

Stratigrafi og datering: Grøften A210 overlejres af gruben A222, hvilket tydeligst ses i fladen. Der er foretaget to AMS-dateringer på A222, hvilket har givet et resultat på ca. 2000 f.Kr., dvs. overgang fra ældre til yngre senneolitikum. Huset K1 formodes derfor at være ældre end dette.

Fund: X90, X144, X145, X146, X147, X165, X436, X448

Tegninger: T20, T22, T25

Foto: 1/212, 1/213, 1/214, 1/215, 1/216, 1/217, 1/218, 1/219, 1/220, 1/221, 1/222, 1/223, 1/224, 1/225, 1/226, 1/227, 1/228, 1/229, 1/247, 1/248, 1/249, 1/250, 1/251, 1/252, 1/253, 1/260, 1/261, 1/263, 1/264, 1/265, 1/269.

Figur 19: Profil af hjørnestolpe A221 i Kl. F1/260

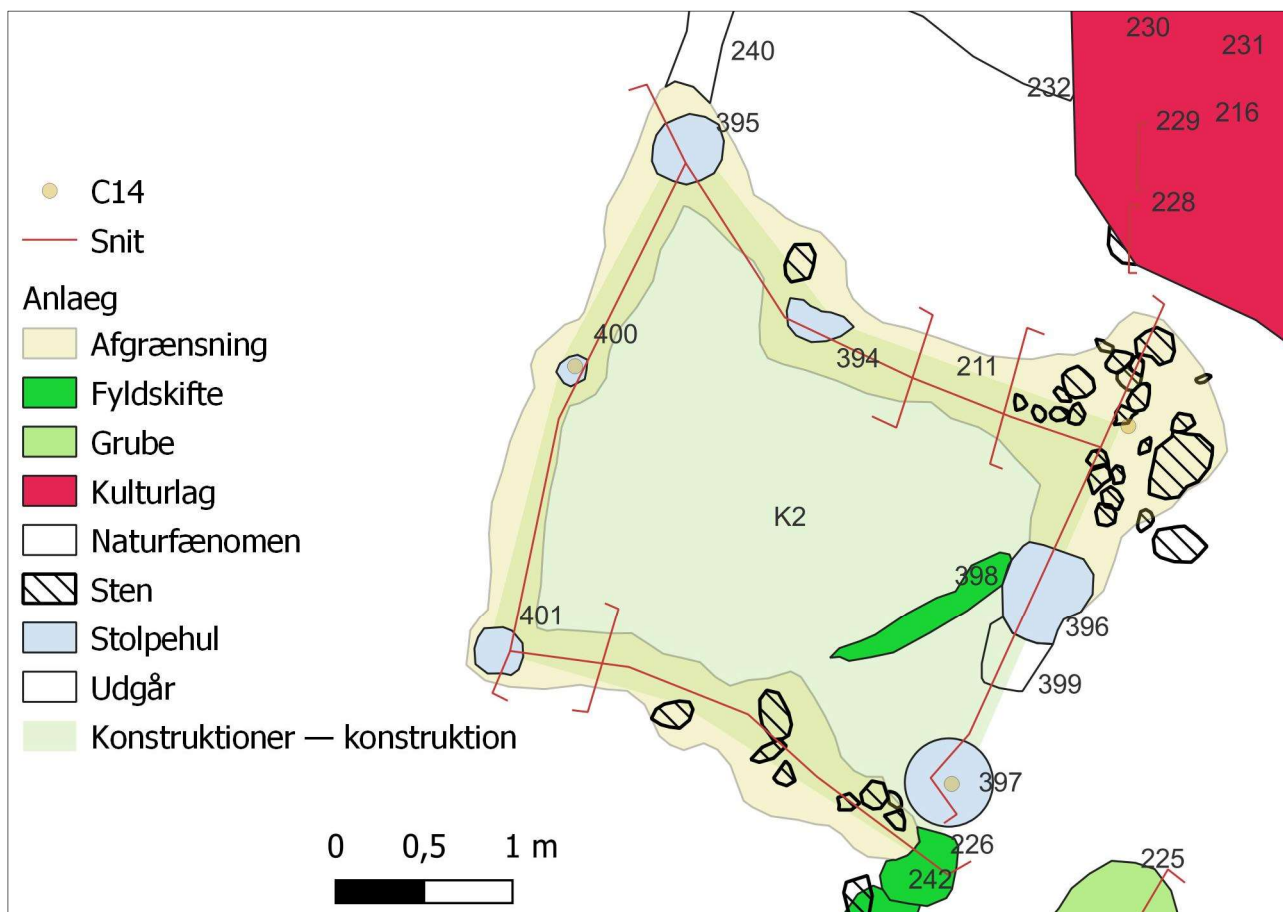

Figur 20: K1 set i fladen fra vest. F1/222.

K2:

Feltbeskrivelse: I fladen lig K1, men mørkere og mere tydelig. Ligger længere oppe på toppen af den sandede højning og terrænet her er kun ganske svagt skrånende mod øst. Der ses flere sten i både flade og snit - men kun i nord- og syd-forløbene. I vest er grøften næsten helt borte.

En stor rektangulær sten lå i det stenede N/Ølige område. 44x20x11cm. Meget regulær plankeform. Ser tilhugget/spaltet ud. Rødlig granit. Måske dørtrin eller alter?

Figur 21: Digitaliseret plan over K2

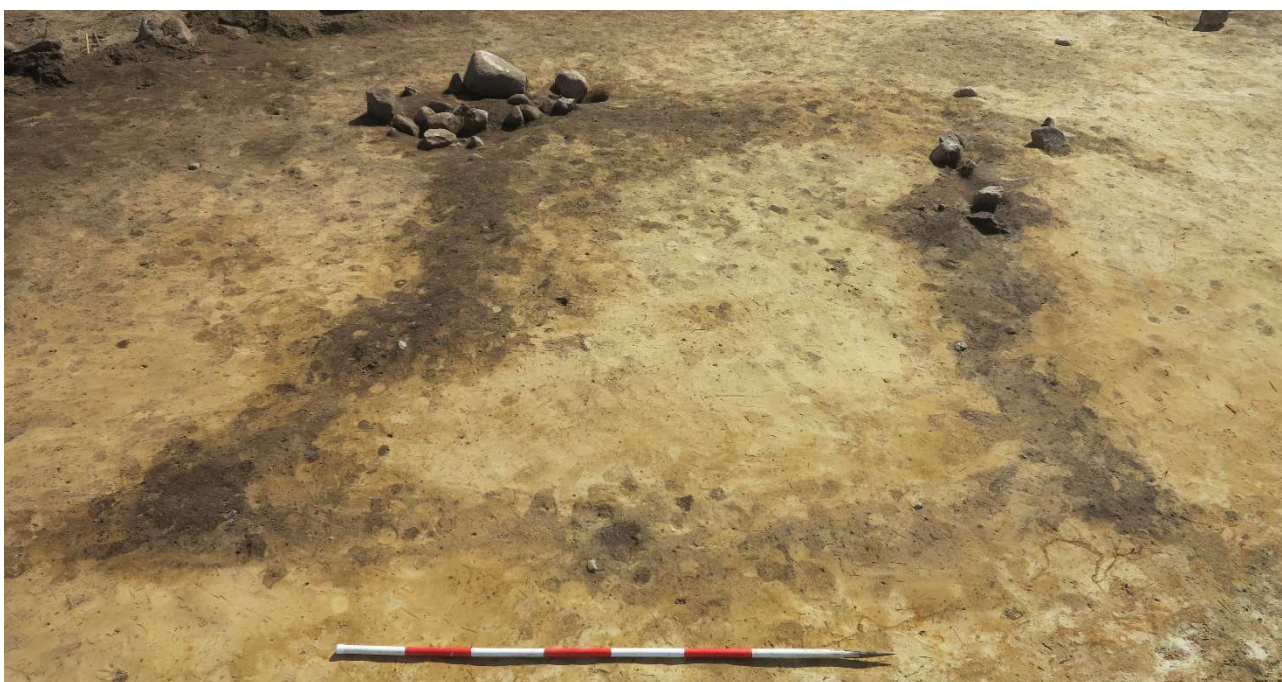
Beskrivelse: Omtrent kvadratisk bygning med indgang i sydøst og med fire tagbærende stolper samt grøftbyggede vægge. Nordvest-sydøst-orienteret.

Størrelse: Ca. 7,7 m². Afstanden mellem syd og nord-væggen er mellem 2,7 og 3 m. Afstanden mellem vest og øst er 2,5 til 2,9 m.

Bærende stolper: A294, A395, A400 og A401 er stolper som kan udskilles i grøftforløbet, som værende dybere nedgravninger. Bredden er ca. 30 til 60 cm og dybden mellem 18 og 50 cm. Der hvor stolperne blev fundet var der i fladen en mørkere rund markering, som i første omgang blev antaget som mulige stolpespor, hvilket til dels kunne bekræftes i profilsnittet.

Grøften: I væggrøften, A211's, flade sås gennemgående det mørkbrune stenede fyld. Det er ensartet, men i snit var det vanskeligt at give det samme lagnummer hele vejen rundt, selvom det øvre lag formentlig er det samme. Grøften fremstår tydelig i både flade og profil. Der er registreret en dybde på ned til 40 cm's dybde i selve grøften. Profilerne er meget forskellige på de fire sider, men der ses horisonter i syd og nord, der vidner om samme hændelsesforløb: lag 2, 3, 4 i syd og lag 17, 18, 19 i nord. Langt de fleste sten sås i den østlige halvdel - særligt i NØ-hjørnet. Havde det ikke været for de uendeligt mange dyregange, ville lagene stå tydeligt. Der er dyregange overalt i det bløde sand, og kun de meget forstyrrende er tegnet på profilet. Generelt blev tolkningen stærkt forstyrret af dem! Fund af spredte flintafslag, lerkarskår i de mørkeste lag.

Indgangsstolper: A397 og A396 må betegnes som mulige indgangsstolper i den sydøstlige vægs syddel. Der er 1,2 m mellem det midterste af hver stolpe. A396 ligger i sammenhæng med grøft-forløbet A211, og er svær at afgrænse, men der ses en fordybning her – ca. 40 cm dyb, men kan altså ikke udskilles i fladen. A397 blev i første omgang ikke sporet i overfladen, men i profil ses den tydeligt. Den er 66 cm bred og 20 cm dyb.

Figur 22: K2 set i fladen fra NV.

Stratigrafi: Anlægget ligger umiddelbart uforstyrret.

Genstande: Slæbt lidt væk (ved maskinafrømning) fra konstruktionen lå en rektangulær tilhugget granitsten på 44 x 20 x 11 cm. Kunne stenen have været en del af konstruktionen? En indgangssten måske? Stenen er ikke taget med ind, men fotodokumenteret.

Derudover blev der taget en del jordprøver (X82, X83, X84, X85, X86, X87, X88, X89, X92), da datering af anlægget blev opprioriteret. To knusesten (X152 og X160), en del flint i form af særligt afslag (X69, X149, X151, X153, X155, X157, X158, X437, X438, X439) men også enkelte knuder (X68 og X159) og én skraber (X67) er fundet. Dertil enkelte ildskørnede stykker flint (X70, X150, X156). Der blev opsamlet enkelte stykker trækul (X449, X452) og fundet to sideskår (X148, X154). Begge sideskår er groft magrede med knust granit og er af neolitisk karakter.

Kursorisk analyse af makrofossiler: Der var 1-2 stk. forkullet korn i fire af prøverne, hvoraf en var for fragmentarisk til c14. I de tilfælde hvor der kornet kunne bestemmes var der tale om byg. Ellers kun et enkelt fragment af en hasselnøddeskal, og lidt til større mængde trækul.

Datering: Der er udtaget tre prøver til AMS:

AAR 33653 (trækul): 2998+-29, 1303BC (78.8%) 1152BC

AAR 33654 (forkullet korn): 3742+-30, 2207BC (89.5%) 2034BC

AAR 33655 (forkullet korn): 3666+-30, 2139BC (95.4%) 1950BC

De to sidstnævnte prøver befinder sig begge i ældre senneolitikum, og den ene ligger lidt ind i den yngre del af senneolitikum. Trækulsprøven derimod dateres til ældre bronzealder PIII. Det er altså ikke en entydig datering af konstruktionen. Genstandene deri peger i store træk på en neolitisk datering, og der kan altid være en sandsynlighed for at noget materiale er trukket ned fra yngre perioder. Der hældes mest til en datering i senneolitikum.

Tegninger: T22, T23, T24

Foto: 1/268, 1/270, 1/271, 1/277, 1/281, 1/282, 1/288, 1/289, 1/290, 1/291, 1/292, 1/293, 1/294, 1/295, 1/296, 1/297, 1/298, 1/299, 1/300, 1/301, 1/302, 1/303, 1/304, 1/305, 1/306, 1/307, 1/308, 1/309, 1/310, 1/311, 1/312, 1/313, 1/314, 1/315, 1/316, 1/325, 1/326, 1/327, 1/328, 1/329, 1/330, 1/341, 1/342, 1/343, 1/348, 1/349, 1/350, 1/351, 1/359, 1/360, 1/361

K3:

Ingen feltbeskrivelse.

Beskrivelse: K3 anses som en mulig konstruktion, evt. et hus eller åben hegnskonstruktion, med to stolper/grøft mod vest og to grøftafgrænsninger mod nord og syd, der begge knækker i hver sin retning og gør konstruktionen nærmest tragtformet. Der var en del bioturbation og undergrundsvariationer i området, og kun disse anlægs mere tydelige afgrænsninger i flade og profil, gør at der kan være tale om en decideret konstruktion. Bredde: 2,7 m (fra nord til syd), Længde 3,1 m (fra NV-hjørne til NØ hjørne).

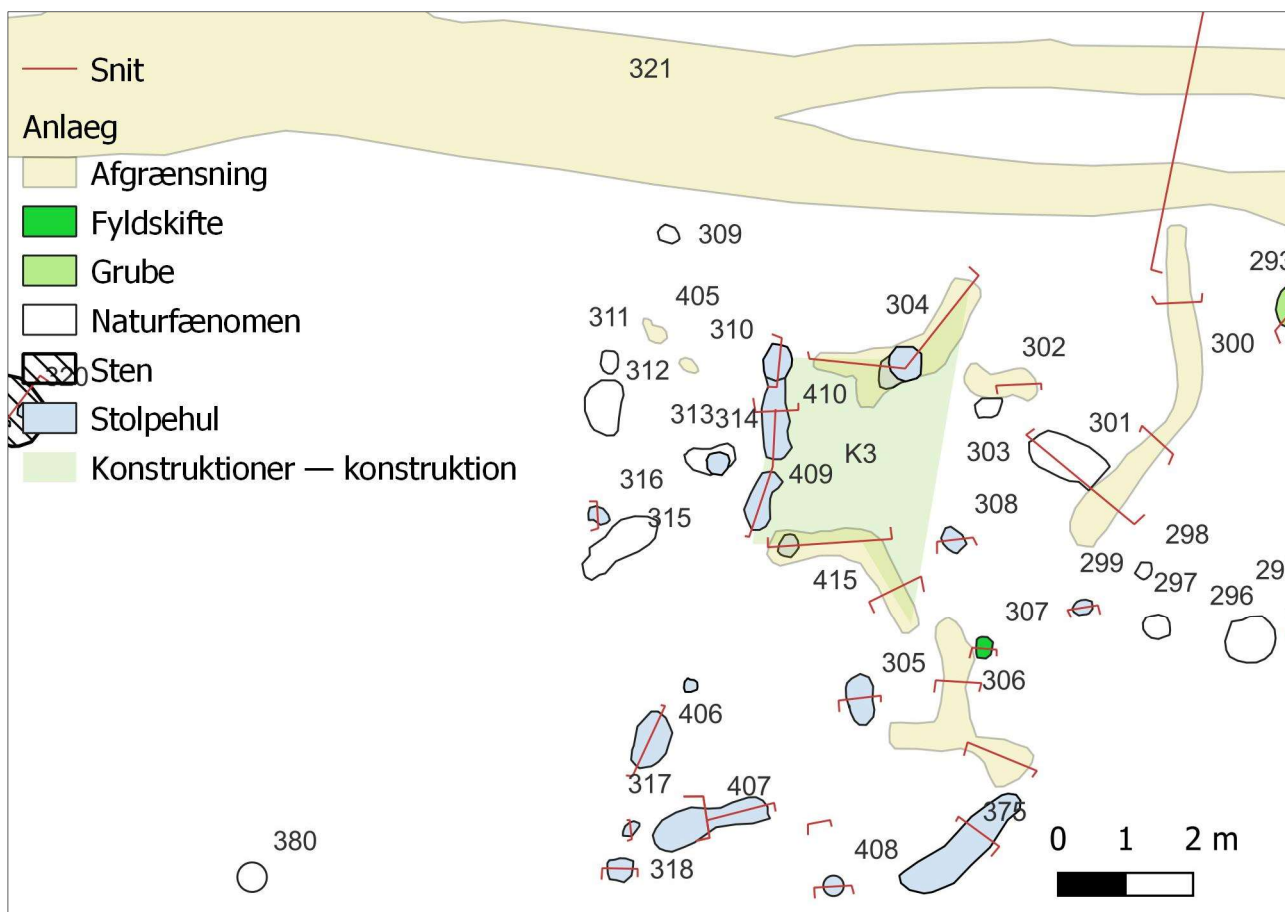
Følgende anlæg formodes at være en del af K3: A304, A409, A410, A415. I grøfterne ses spor efter flere nedgravninger, som må fortolkes som værende stolpenedgravninger. Dybden varierer mellem 12 og 50 cm. Fylden er sand – groft som fint sand, og er for det meste i brune nuancer, og står generelt som ret tydeligt afgrænset i mod undergrunden.

Stratigrafi: Der er umiddelbart ingen anlæg der overlejrer K3. Til gengæld ses der flere anlæg rundt om K3, som måske kan have en relation dertil. De anlæg som se reelle nok ud, minder om anlæggene fra K3.

Genstande: Der er fundet i alt fem flintafslag fordelt på tre x-numre: X182, X183, X440

Datering: formentlig i neolitikum.

Tegning: T39

Figur 23: Digitaliseret plan over K3 og dets nærmeste omgivelser.

Figur 24: Området omkring K3 efter det hele er snittet. Louise sidder i midten og beskriver snit. Set fra SØ.

